

IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

(Analiza za period januar – decembar 2008. godine)

Br: 04-02/2009

Sarajevo, 11. februar 2009. godine

Uvod

Protekla godina bi se mogla nazvati godinom propuštenih prilika. Uprkos potrebi da se izvrše brojne reforme, Bosna i Hercegovina i dalje tapka u mjestu odgađajući tako izlazak iz duboke krize i propuštajući mogućnost približavanja Evropskoj uniji. Ugovor o stabilizaciji i pridruživanju sa EU nije proizveo željene efekte koji su trebali da se ogledaju u harmonizaciji domaćih propisa sa propisima EU. Tako je Parlamentarna skupština BiH u prvih devet mjeseci protekle godine usvojila samo 9 zakona u odnosu na 101, koliko ih je planiralo Vijeće ministara, što ilustruje nedostatak političke volje da zemlja krene naprijed i da se približi Evropskoj uniji.

Ukupnu političku atmosferu u zemlji karakterisalo je oslanjanje na šovinističku retoriku i održavanje vlasti na podgrijavanju straha od drugih. Političari odgovorni za sudbinu zemlje ostali su odani isprobanoj formuli vladanja, dok je njihovo proevropsko opredjeljenje i dalje samo deklarativno.

Na polju ljudskih prava, BiH je učinila veoma malo na usklađivanju svog zakonodavstva i prakse sa važećim međunarodnim normama. Nastavljaju se gruba kršenja ljudskih prava i sloboda, a evidentno je odsustvo vladavine prava i pravne države.

Institucija ombudsmena BiH nije profunkcionisala tokom protekle godine što je dodatno otežalo položaj pojedinaca čija se prava ne poštuju. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je donio pet presuda u kojima je BiH proglašena krivom za kršenje odredaba Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama, a tom Sudu je stiglo više od 1000 novih tužbi protiv BiH. Oba podatka mogu da posluže kao ilustracija stanja u zemlji.

U protekloj godini je zabilježena eskalacija napada na zaštitnike ljudskih prava, na medije i novinare.

Pozitivnim ocjenjujemo ratifikovanje Evropske socijalne povelje. No, bilo bi veoma značajno da BiH pristupi Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom i Opcionom protokolu uz Konvenciju o zabrani torture. I pristupanje, doduše zakašnjelo, BiH dekadi Roma nagovještava opredjeljenje vlasti da se popravi položaj Roma kao jedne od najugroženijih kategorija građana.

Mada je problem pronalaska nestalih i njihove identifikacije i dalje prisutan kao jedna od najbolnijih posljedica rata, u toku prošle godine je učinjen napredak na ovom polju aktiviranjem Instituta za nestale i ubrzavanjem procesa ekshumacija i identifikacije nestalih lica. Mada je u toku 2008 godine identifikovano 1000 lica, a ekshumirano 2000, i dalje se oko 13000 osoba smatra nestalim, što ovaj problem čini jednim od ključnih problema na polju ljudskih prava.

Hapšenje Radovana Karadžića predstavlja korak ka uspostavljanju toliko nužne pravde za zločine počinjene u periodu od 1992. do 1995., s tim što ozbiljnu smetnju i dalje predstavlja činjenica da je Ratko Mladić i dalje na slobodi.

Povratak izbjeglih i raseljenih

Prema zvaničnim podacima UNHCR-a tokom prvih deset mjeseci 2008. godine u Bosnu i Hercegovinu se vratilo ukupno 1.496 lica od čega 845 izbjeglih i 651 raseljena osoba.

Ako se podsjetimo da se u 2008. ušlo sa 45.000 zahtjeva za obnovu stambenih jedinica, odnosno da je više od 140.000 ljudi izrazilo želju za povratkom i čekalo pomoć, onda se nameće zaključak da je taj proces tokom prošle godine gotovo zaustavljen.

Osim simboličnog broja povratnika navedenu konstataciju potvrđuju rezultati drugih planiranih a neizvršenih obaveza vezanih za projekt održivog povratka što govori, prije svega, o neodgovornom i nedosljednom odnosu svih nivoa vlasti prema provedbi Aneksa 7 Dejtonskog sporazuma tokom 2008. godine.

Budžet zajedničkih institucija za 2008. usvojen je tek krajem trećeg mjeseca, u četvrtom je potpisan Sporazum o udruživanju sredstava u Fond za povratak BiH, u petom je Komisija za raseljena lica i izbjeglice BiH počela donositi odluke o projektima, a tek u 12. je potpisan Memorandum o realizaciji projekata održivog povratka. Između ostalog, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Fond za povratak BiH, 30 opština te nadležne elektrodistribucije su se dogovorile i o priključenju 568 objekata na elektromrežu što je dio trogodišnjeg plana elektrifikacije koji je morao biti realizovan u 2008. godini.

Nažalost, prema raspoloživim podacima u ovom trenutku na električnu energiju još uvijek čeka 2.961 povratničko domaćinstvo. Neki od njih žive u mraku sedam i osam godina nakon povratka. U selu Podići kod Drvara 40 povratničkih porodica ušlo je u desetu godinu bez električne energije. Planirani, a neurađeni, dio elektrifikacije u 2008. čini, dakle, tek 19 odsto iskazanih potreba ljudi koji su već ostvarili povratak i žive u mraku.

Da bučno najavljivan Fond za povratak BiH nije dao nikakve rezultate govori i činjenica da iz njega za održivi povratak tokom 2008. nije potrošena ni jedna marka. Potvrdio je to na kraju godine i predsjedavajući Komisije za raseljena lica i izbjeglice optužujući „neke“ opštine „da ne žele povratnike“ jer ne koriste obezbijedena i dodijeljena im sredstva.

I zaista neke opštine do kraja godine nisu uspjele napraviti ni spiskove korisnika sredstava, druge se žale na komplikovane procedure izrade projektne dokumentacije, nabavke materijala i izbora izvođača radova. Sve to u trenutku dok je u Fondu za povratak BiH ležalo 17,8 miliona KM. Kod ovog treba reći da Vlada Federacije u 2008. nije prema Fondu ispunila ni dio obaveza od četiri miliona KM.

Cilj formalnog povrata imovine i stanarskih prava je gotovo okončan. Od 225.000 zahtjeva riješeno je 99,7 posto. Ipak, proces stvarnog povratka ljudi nije zadovoljavajući, a kao posljedicu imamo Bosnu i Hercegovinu sa potpuno drugačijom demografskom slikom u odnosu na onu iz 1991. To se posebno odnosi na gradska jezgra Sarajeva, Banja Luke, Mostara, Tuzle, Zenice, Bihaća, Travnik, Modriče, Trebinja, Jajca, Foče, Višegrada i drugih gradova. Veliki dijelovi teritorija su etnički gotovo čisti.

Primjera radi, u Višegrad se od 14.000 Bošnjaka vratilo samo osam odsto, u Trebinju danas živi oko 300 Bošnjaka što je samo jedan odsto predratne populacije. U Općinu Čapljina vratilo se oko 400 povratnika Srba, a prema popisu iz 1991. bilo ih je blizu 4.000. U Općinu Modriča vratilo se tek 400 od predratnih gotovo 10.000 građana hrvatske nacionalnosti, a u Doboj 1.600 od 16.000. Općina Ilidža imala je do rata 25.029 stanovina koji su se izjašnjavali kao Srbi, a danas ih tu, prema podacima Demokratske inicijative sarajevskih Srba (DISS), živi oko 2.000. Njihove procjene su da na području svih sarajevskih općina danas nema više od 30.000 Srba, a prije rata ih je živjelo oko 170 000.

Od predratnih 20.000 Hrvata iz doline Save svojim kućama vratilo svega oko tri hiljade. U Novi Grad kod Odžaka vratilo se 90 od 650 prijeratnih srpskih porodica. To je i najuspješniji povratak u Posavskom kantonu. Na području Dervente i Banja Luke povratak Hrvata je zanemariv, u Bosanskom Šamcu prije rata je bilo više od 250 porodica hrvatske nacionalnosti, a danas ih je deset puta manje, u Mrkonjić Gradu je bilo 186 porodica, a danas desetak. Na području Rogatice živjelo je do rata više od 13.000 Bošnjaka, a danas oko 1.000. Procjene govore da u Sarajevu trenutno živi 43.000 izbjeglih Bošnjaka iz Istočne Bosne što je mnogostruko više od broja povratnika u ta područja.

U sjeni svega dešava se i proces ponovnog napuštanja mjesta povratka. Na Palama kod Sarajeva povratak Bošnjaka je započeo tek 2001. sa skromnih 80 porodica, a danas ih je ostalo samo osam. U međuvremenu, ostali su prodali ili zamijenili obnovljenu imovinu. U DISS-u tvrde da je barem trideset odsto onih koji su na Ilidži zavedeni u knjige kao povratnici prodalo svoju imovinu i napustilo Ilidžu. U banjalučkom selu Šimići sanirano je 60 povratničkih kuća za Hrvate, ali su prazne i ljudi ih samo povremeno obilaze. Povratnici srpske nacionalnosti u Drvar navode da ih je 2000. godine bilo 8.500, a da ih danas nema ni 6.000. Prema kazivanju Kardinala Vinka Puljića, Sarajevo je u protekle 2 godine napustilo 500 hrvatskih porodica.

Nema sumnje da su navedeni primjeri posljedica teškog položaja u kojem se nalaze povratnici. Temeljna kočnica procesu povratku jesu pitanja iz domena održivosti povratka – pravo na rad i upošljavanje, pravo na zdravstvenu zaštitu, na školstvo, na socijalnu zaštitu, pa i pravo na sigurnost. Tome svakako treba dodati i ogromne infrastrukturne probleme.

Državne, entitetske, kantonalne i opštinske vlasti nisu ni prošlu godinu iskoristile da bar pokušaju osigurati takav sistem zdravstvene zaštite u kojem će jednake uvjete na liječenje imati svi bez obzira na to u kojem entitetu je njihova kuća. Nisu se vlasti potrudile ni da djeci obezbijede jednaka prava i mogućnosti na obrazovanje, penzionerima jednake mogućnosti ostvarivanja stečenih prava, svakom građaninu u potrebi jednak pristup socijalnim fondovima. Za rješavanje ovih pitanja bila bi, za početak, dovoljna politička volja vlasti.

Na sceni je i dalje nepoštivanje Ustava BiH kao i Odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda što ima direktne posljedice na proces povratka i integraciju povratnika u mjestima prijeratnog življenja. U ovom trenutku samo jedan odsto radno sposobnih povratnika ima posao. U Bosanski Novi vratilo se 6.000 porodica. Niko od povratnika nije zaposlen, a manje od deset odsto ovih građana uspjelo je ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu. U Kopače (RS) kod Goražda vratilo se čak 90% tokom rata izbjeglih Bošnjaka. Ipak, niko nije prijavljen u Kopačima jer pravo na zdravstvenu zaštitu i školovanje djece ostvaruju u Federaciji, odnosno susjednom Goraždu.

U Žepi i Rogatici je samo šestoro djece osnovaca bošnjačke nacionalnosti što je opšta slika strukture povratnika na području cijele BiH Tako su u selima Dabar i Bojište – Općina Sanski Most i u naselju Crni Lug – Općina Bosansko Grahovo, za potrebe povratka, obnovljene školske zgrade. Utrošeno je više od milion KM, a škole su prazne i propadaju. U Martin Brodu je sedam učenika srpske nacionalnosti u osam razreda neuslovne osnovne škole. Toj sedmorici učenika dolazi 14 nastavnika iz Kulen Vakufa kombijem.

Tako je Bosna i Hercegovina i u 2009. godinu ušla sa 45.000 podnesenih zahtjeva za rekonstrukciju stambenih jedinica i više od 140.000 ljudi koji žele da se vrate u predratne

domove. Prema podacima iz 1991. u BiH je bilo 1.074.550 stambenih jedinica. U ratu ih je oštećeno 452.673, a potrebno je obnoviti još oko 140.000. Procjene su da je za realizaciju obnove i održivi povratak potrebno više od milijardu KM.

Nezvanično, '95. godine je bilo oko milion raseljenih osoba u BiH. Oko 600.000 u FBiH, a u RS-u oko 400.000. Pet godina kasnije, 2000. godine, na nivou BiH je registrovano 556.214 raseljenih osoba. Nova revizija raseljeničkog statusa obavljena je 2004. godine i došlo se do broja od 256.736 raseljenih osoba. Nakon još jedne revizije taj broj se u prošloj godini sveo na 122.738 raseljenih lica ili 40.138 porodica. Prema zvaničnim podacima u Federaciji BiH je u septembru 2008. bilo registrovano 18.698 raseljenih porodica, odnosno 53.768 raseljenih osoba, u RS 21.040 porodica, odnosno 67.712 osoba, a u Distriktu Brčko 400 porodica ili 1.258 raseljenih lica.

U Kolektivnim i alternativnim oblicima smještaja još uvijek se nalazi oko 7.000 osoba. Zabrinjavajuće je da 15,79% raseljenih treba tuđu njegu i pomoć i da ih 39,79% ima tek povremena, ili nikakva primanja.

Značajno i kontinuirano smanjenje broja lica u statusu raseljene osobe nikako se ne može dovesti u vezu sa stvarnim povratkom ljudi. Najveći broj njih gubio je taj status automatski samim činom povratka imovine u koju mnogi nisu nikada ušli.

Na kraju, podsjećamo da je početkom 2003. godine bila usvojena Državna strategija za provođenje Aneksa 7. Dejtonskog sporazuma. Značajan dio te strategije nije ostvaren, a pored ostalog i onaj koji se odnosi na naknadu štete izbjeglim i raseljenim licima. Predstavnicima državnih i entitetskih tijela, te predstavnicima međunarodne zajednice i civilnog sektora radili su prošle godine na izradi Revidirane strategije i na kraju 2008. uputili je u parlamentarnu proceduru. Ponuđena su brojna rješenja koja zahtijevaju punu koordinaciju između nadležnih ministarstava Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije BiH i lokalne zajednice.

Naravno, Strategija najprije treba biti prihvaćena i budžetski isfinansirana. A o iskrenom opredjeljenju vladajućih partija da se odlučno krene u konačnu fazu realizacije povratka najbolje, nažalost, govori i licitiranje oko državnih budžetskih sredstava za ovu namjenu. Nadležno ministarstvo tražilo je stotinjak miliona, a Vijeće ministara je u prvom prijedlogu ponudilo 300.000 KM što je simbolično u odnosu na stvarne potrebe. Potom je Povjerenstvo za financije i proračun Parlamenta BiH predložilo da se za financiranje povratka u 2009. iz državne blagajne izdvoji 35 milijuna maraka, no konačna odluka još nije donesena.

Zaštitnici ljudskih prava

Položaj zaštitnika ljudskih prava može se ocjeniti kao zabrinjavajući. Ova ocjena se temelji na nizu slučajeva nasilja i prijetnji smrću, pokušajima zastrašivanja i ućutkivanja i drugim nasrtajima kojima su izloženi pojedinci i grupe koje nastoje zaštititi prava pojedinaca i doprinijeti poboljšanju stanja ljudskih prava u zemlji.

U periodu kojeg pokriva ovaj izvještaj, zabilježen je niz slučajeva koji pothranjuju ovu ocjenu. Među njima izdvajamo:

- prijetnje smrću odsjecanjem glave jednoj od organizatorke Prvog Queer Festivala u Sarajevu, Svetlani Đurković, krajem septembra;
- fizički nasrtaj i premlaćivanje osmero učesnika ovog Festivala;

- prijetnje aktivistima i uposlenicima Transparency International za BiH od strane premijera Republike Srpske Milorada Dodika i drugih zvaničnika SNSD-a, vladajuće političke partije u ovom entitetu;
- prijetnje i proglašavanje „stranim plaćenicima“, koje je izrekao tadašnji premijer Vlade Kantona Sarajevo Samir Silajdžić, na račun učesnika demonstracija u Sarajevu koji su protestovali zbog ubistva maloljetnog Denisa Mrnjavca, i zbog loše bezbjednosne situacije u glavnom gradu BiH;
- korištenje jezika mržnje i zapaljivog govora prema organizatorima i učesnicima Queer Festivala, u čemu su prednjačili mostarski muftija Seid efendija Smajkić kvalifikujući ih „zapadnim đubretom“, poslanica Stranke za BiH, liječnica Amila Alikadić-Husović, smatrajući ih „bolesnicima“, što je ponovio i generalni sekretar SDA Amir Zukić;
- sistematski i grubi napadi premijera RS Milorada Dodika na novinare i urednike magazina „60 minuta“ i novinara Slobodana Vaskovića i podnošenje sudskih prijava, kao posebnog oblika pritiska, protiv ovih lica;
- pritisci premijera Republike Srpske na jedan broj nezavisnih analitičara i aktivista iz organizacija civilnog društva, koji su ispoljili kritičnost prema djelovanju vlasti RS i korupciji u ovom entitetu;
- fizički nasrtaj poslanika u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, člana Stranke za BiH, Sadika Bahtića na novinara Avdu Avdića i snimatelja Refika Vejsilagića, kao i fizički nasrtaj ministra u Vladi Federacije BiH Vahida Heće na fotoreportera Samira Jordamovića.

U toku protekle godine zabilježen je rekordan broj napada na novinare i medije. Prema podacima Linije za pomoć novinarima kao specijalizovanog servisa Udruženja BH novinari, zabilježena su 54 slučaja kršenja novinarskih prava i medijskih sloboda što je za čak 71 % više u odnosu na prethodnu godinu. Zabilježeno je 25 brutalnih napada što podrazumijeva fizičke nasrtaje, prijetnje i prijetnje smrću.

- politički pritisci na RAK (Regulatornu agenciju za komunikacije) čime je doveden u pitanje njen opstanak kao nezavisnog tijela, a time i poštovanje profesionalnog kodeksa i slobode izražavanja.

Ovi primjeri, koji su vrh ledenog brijega, ilustruju načine na koje se pokušava neutralisati zalaganje za poštovanje ljudskih prava i sloboda. Uz to, i članovi porodica zaštitnika ljudskih prava su nerijetko na udaru nasrtaja i prijetnje, što govori o atmosferi straha koja se želi stvoriti.

Uzroke ovakvog stanja treba tražiti prije svega u nedemokratskom karakteru vlasti u BiH, i u sve snažnijem i aktivnijem civilnom društvu koje je identifikovalo nedostatke vlasti i otvoreno na njih ukazuje.

Obaveza vlasti je da poštuju ljudska prava i slobode, ali i da poštuju prava svakog pojedinca da samostalno i zajedno sa drugim, unapređuju i zalažu se za zaštitu i poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na temelju priznatih univerzalnih standarda. Drugim riječima, vlasti su dužne da štite zaštitnike ljudskih prava, što uključuje i obavezu policije, pravosuđa, državne administracije, da obezbjede sigurno okruženje aktivistima koji prate stanje ljudskih prava i rade na njegovom poboljšanju.

Seksualne i rodne manjine

U BiH je depenalizovana homoseksualnost, ali porodični zakoni i dalje definišu brak kao „legalnu zajednicu muškarca i žene“, što predstavlja oblik diskriminacije i odstupanje od evropskih normi, samom činjenicom što zakon ne poznaje istospolne bračne zajednice. Sa stanovišta važeće legislative, problematične su i odredbe o „ugrožavanju javnog morala“ i „vrijeđanju patriotskih, nacionalnih, vjerskih i moralnih osjećaja građana“ što ostavlja sudačkoj slobodnoj procjeni i njegovom diskrecionom pravu da pod ove kaznene odredbe podvedu i javno izražavanje pripadnosti gej i lezbejskoj populaciji.

Pripadnici LGBT (lezbejke, gej, biseksualci, transseksualci) zajednice spadaju, sa stanovišta poštovanja ljudskih prava i sloboda, u najranjivije. U državi u kojoj vjerski poglavari i sveštenici kvalifikuju homoseksualnost kao zlo i kao „zapadno smeće“, u kojoj teolozi izjednačavaju terorizam i homoseksualnost, u kojoj političari kvalifikuju istospolna seksualna opredjeljenja „bolešću“, položaj ovih lica je težak i oni su nerijetko žrtve nasilja i diskriminacije.

Pokušaj organizovanja Prvog Queer Festivala u Sarajevu, krajem septembra 2008. godine, u potpunosti je potvrdio valjanost ove ocjene. Festivalski program nije predviđao nikakvo javno manifestovanje već održavanje izložbi, filmskih projekcija, debata i razgovora. Ipak, dočekan je nasiljem i netolerancijom.

Prije otvaranja Festivala, političari, sveštenici i jedan broj medija je poveo žestoku kampanju protiv njegovog održavanja. Kampanju je karakterisalo, s jedne strane nastojanje da se homoseksualnost okvalifikuje kao „smeće“ i „bolest“, a s druge strane da se održavanje Festivala u toku ramazana predstavi kao pokušaj da se povrijede i provociraju muslimani. Pored izjava javnih ličnosti koje se samo mogu okvalifikovati kao govor mržnje i stvaranje atmosfere za linč, u Sarajevu su uoči otvaranja Festival osvanuli plakati i leci sa sadržajem koji propagira fašističku, rasističku, ksenofobnu ideologiju, a bili su upereni ka homoseksualcima.

U takvoj atmosferi, neposredno po otvaranju Festivala, došlo je do fizičkog napada na njegove učesnike i goste što je imalo kao posljedicu osmero ranjenih. Održavanje Festivala je prekinuto iz straha da se nasilje ne ponovi.

I sloboda okupljanja i sloboda izražavanja su grubo povrijeđene tokom ovih zbivanja.

Vrijedi takođe napomenuti da policija nije izvršila svoje zakonske obaveze uprkos tome što je nasilje bilo najavljeno.

Dvije političke partije, Naša stranka i Liberalna stranka, su jedine političke formacije koje su osudile ispoljeno nasilje i iskazali civilizovan odnos prema Queer Festivalu.

Epilog ovih zbivanja koja su ustalasala i domaću i inostranu javnost, i koja su doprinijela kompletiranju slike o stanju ljudskih prava u BiH, je pokretanje postupka protiv izvršilaca fizičkih napada. Nisu preduzete odgovarajuće radnje protiv autora plakata fašističkog sadržaja, protiv lica koja su ih lijepila, odgovornih u štampariji koja ih je štampala. Nadležno Tužilaštvo nije pokrenulo nikakvu radnju ni protiv lica koja su u svojim iskazima inicirala nasilje, mržnju, poticale netoleranciju i propagirale fašističke, rasističke i ksenofobne ideje.

Diskriminacija

Ustav Bosne i Hercegovine sadrži neke kontraverze, a među njima i one koje se odnose na diskriminaciju. U članu 2, Ustav garantuje uživanje ljudskih prava svim licima, bez diskriminacije na bilo kojim osnovama. No, članovi 4 i 5, Ustava sadrže diskriminatorne odredbe. Naime, u članu 4 se određuje da će dva vijeća Parlamentarne skupštine BiH „izabrati među svojim članovima jednog Srbina, jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, koji će imati funkcije predsjednika i podpredsjednika...“, čime je uskraćena mogućnost da bilo koju rukovodeću funkciju u oba doma parlamenta zauzme neko ko nije iz reda jednog od tri navedena naroda, što predstavlja diskriminaciju. Na jednak način je u članu 5 određen sastav Predsjedništva BiH koje će se sastojati „...od tri člana: jednog Bošnjaka, jednog Hrvata, od kojih će obojica biti direktno birani sa teritorije Federacije, i jednog Srbina koji će biti direktno biran sa teritorije Republike Srpske“. Ovim članom su diskriminisana ne samo ona lica koja ne pripadaju srpskom, hrvatskom i bošnjačkom narodu, veći oni Hrvati i Bošnjaci koji ne žive u Federaciji BiH, kao i Srbi koji žive van Republike Srpske.

Iako su nadležne instance, Evropska komisija za demokratiju kroz pravo, poznatija kao Venecijanska komisija, Komitet za ljudska prava UN, među ostalim, ocjenile ove odredbe Ustava BiH kao suprotne Evropskoj konvenciji i ljudskim pravima, još uvijek se nije pristupilo njihovoj izmjeni i harmonizaciji sa navedenom konvencijom.

I u nekim zakonima su ugrađene diskriminatorne odredbe. To je slučaj sa Zakonom o pravima boraca i članova njihovih porodica Federacije BiH. Ustavni sud Federacije BiH je još 2005. godine proglasio ovaj Zakon neustavnim upravo zbog ovih diskriminatornih odredaba koje pogađaju pripadnike vojske Autonomne pokrajine Zapadna Bosna i članove njihovih porodica. No, premijer Vlade Federacije Nedžad Branković, koji je dužan da provede odluku Ustavnog suda, uporno odbija da to učini.

Prethodnih godina su usvojeni Zakon o jednakopravnosti polova i Zakon o pravima pripadnika nacionalnih manjina, koji su usklađeni sa međunarodnim normama i sadrže antidiskriminacione odredbe. No, ovi zakoni se ne primjenjuju na adekvatan način.

Diskriminacija je jedan od najozbiljnijih generatora kršenja ljudskih prava u BiH. Pojedinci su diskriminisani zbog svoje nacionalne, političke i polne pripadnosti. Uz to, žrtve diskriminacije su i pripadnici takozvanih „ranjivih“ grupa. Pored žena, seksualnih manjina, na meti su i lica sa onesposobljenjem, nacionalne manjine, porodice nestalih, žrtve rata, lica u trećoj životnoj dobi, djeca... Diskriminacija se ispoljava u nekim vitalnim oblastima kao što je zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, prava iz penzionog osiguranja. Posljedica ovog stanja je, primjera radi, činjenica da samo 0,8 % radno aktivnih povratnika iz reda etničke grupe koja u toj sredini nije dominantna, ima zaposlenje. Dalje, samo 1,5 % radno aktivnih Roma ima posao u odnosu na 50 % koliko ih je imalo zaposlenje prije rata.

Vlasti u BiH uporno odgađaju usvajanje zakona kojim bi se zabranila diskriminacija. Antidiskriminacioni zakon još nije upućen u parlamentarnu proceduru, iako na neophodnost njegovog donošenja ukazuju i domaće nevladine organizacije i Evropska unija. Akteri civilnog društva su vlastima ponudile tekst nacrtu jednog takvog zakona. No, nedostatak volje da se stane u kraj diskriminaciji, uz neke druge razloge, doveo je do toga da BiH još uvijek nema toliko potrebno oruđe za suzbijanje jednog od najvažnijih uzročnika kršenja ljudskih prava i sloboda.

Stanje u zatvorima

U Bosni i Hercegovini postoji dvanaest kazneno popravnih ustanova, od kojih 7 na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine (KPZ Zenica, KPZ Tuzla, KPZ Bihać, KPZ Mostar, KPZ Sarajevo, Odjeljenje KPZ Tomislavgrad u Busovači i Odjeljenje KPZ Sarajevo u Ustikolini), te 5 na prostoru Republike Srpske (KPD Banja Luka, Okružni zatvor Bijeljina, Okružni zatvor Doboj, KPD Foča/Srbinje, KPD „Kula“ – Istočno Sarajevo).

Ove ustanove su u nadležnosti entiteta među kojima ne postoji odgovarajuća saradnja.

Generalna ocjena je da je stanje u karceralnim ustanovama nezadovoljavajuće i da ne odgovara međunarodnim normama i propisima. Zatvori su pretrpani, higijenski uslovi su loši, uglavnom zbog nedostatka finasijskih sredstava, a broj zaposlenih je niži od propisanog. Tako, u Kazneno popravnom zavodu zatvorenog tipa Zenica, u 2008. godini je boravilo ukupno 839 lica mada je kapacitet te institucije 500 ljudi. Ukupan broj zaposlenih je 353, a trebalo bi ih biti 514.

Krupan problem predstavlja i činjenica da ne postoje odvojene kazneno popravne institucije za žene, maloljetnike i kažnjenike kojima je potrebna psihijatrijska pomoć. Tako, u Zenici borave i maloljetnici i lica koja su pod psihijatrijskim nadzorom, što odudara od važećih normi.

U zemlji ne postoji ni jedan maloljetnički zatvor. Postignut je dogovor da se jedna takva institucija izgradi u Orašju, ali realizacija tog dogovora još nije počela.

Poseban problem predstavljaju osuđena lica kojima je određeno obavezno psihijatrijsko liječenje. Iako i međunarodni propisi i domaći zakoni predviđaju da će ta lica biti smještena u posebnu zdravstvenu ustanovu koja je osnovana samo za tu svrhu, ova lica i dalje borave u neodgovarajućim institucijama tipa KPZ Zenica, u kojima ne postoji odgovarajuća ljekarska njega niti drugi potrebni uslovi.

Korištenje droge je opšta pojava u kazneno popravnim ustanovama koju uviđaju i rukovodioci tih ustanova, ali istovremeno izražavaju nemoć da toj pojavi stanu u kraj krijući se iza nedostatka kadrova i loše materijalno-tehničke opremljenosti. Dojam je da je korupcijom zahvaćen jedan broj zaposlenih u tim institucijama, te da je to uzrok nekažnjenog unošenja narkotika u ove ustanove.

Krupan problem predstavljaju tuče među zatvorenicima. Nerijetko, posljedice tih tuča su i teže povrede. I ovdje zatvorsko osoblje ističe nedostatak čuvara kao razlog ovoj pojavi koja je uzela maha.

Zabrinjavaju i pojave torture odnosno „pretjerane upotrebe sile“, kako se ova pojava češće kvalifikuje. U nizu slučajeva, zatvorenici se žale na loše postupanje zatvorskog osoblja. Prvi problem predstavlja nepostojanje jedinstvene definicije torture u važećim zakona što ukazuje na potrebu njihove harmonizacije. Evidentna je potreba za odgovarajućom edukacijom zaposlenih u kazneno popravnim ustanovama i njihovo upoznavanje sa propisima koji zabranjuju torturu. Često su i osobe lišene slobode nedovoljno informisane o svojim pravima, kao i o pravu na žalbu. Nije obezbjeđeno nezavisno djelovanje unutrašnje kontrole, ljekara i inspekcija, ovi slučajevi rijetko bivaju rasvijetljeni do kraja. Ovdje se takođe osjeća odsustvo redovnog monitoringa stanja u karceralnim ustanovama od strane institucija za ljudska prava i nevladinih organizacija, što bi moglo poboljšati stanje. Na kraju, stanje u karceralnim

ustanovama i položaj lica lišenih slobode ilustruje i činjenica da su se dvije presude Suda za ljudska prava u Strazburu odnosila na kršenja prava tih lica, a kažnjena je Bosna i Hercegovina.

Položaj stranaca, azilanata i pitanje državljanstva

Služba za poslove sa strancima je na osnovu Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, tokom protekle godine izrekla 787 mjera protjerivanja stranaca sa teritorije BiH. Donesena su 484 rješenja o otkazu bezvизnog i privremenog boravka, te 32 rješenja o otkazu stalnog boravka, a ukupno je izvršeno 172 deportacije stranaca u zemlju porijekla.

U Azilantsko-prihvatnom centru u Rakovici je smješteno trenutno 135 osoba, većinom iz Srbije, Kosova, te iz Turske, Kine, Bangladeša, Pakistana, Šri Lanke i Kameruna. Svi imaju status tražitelja azila. Tokom 2008. godine u radu je bilo 138 zahtjeva za 462 osobe. Rješeno 69 zahtjeva za 235 osoba, ostalo preneseno za 2009. godinu. Jedan je zahtjev pozitivno riješen, za osobu iz Palestine. Odbijen je 41 zahtjev za 145 osoba. Za 26 zahtjeva postupak je obustavljen, jer se podnosioci zahtjeva nisu odazvali na intervju. U ponovljenom postupku, jedan zahtjev je odbačen.

Sud BiH je uvažio tužbe dva lica koja u našoj zemlji borave od 1999. godine, a koji su se Sudu obratili nakon što im je državno ministarstvo sigurnosti odbilo dati azil. Među tražiteljima azila nalazi se i oko 400 Roma sa Kosova, zatim tu su Goranci, Egipćani i Albanci koji se nisu vratili kućama odmah kada su ih albanski političari pozvali, čime su svrstani u „kolaboracioniste“. Pripadnici ovih manjina još uvijek vide sadašnju situaciju na Kosovu kao nesigurnu, a u nekim situacijama i opasnu. Incidenti, kao što su zastrašivanje, kamenovanje, grafiti i vređanja kao i bojazan zbog odsustva adekvatne zaštite, ne smiju biti zanemareni. Kod njih je prisutan strah za „goli život“, ne vjeruju u bezbjedan povratak i strahuju od revanšizma današnjih vlasti sa čijom se politikom nisu slagali. U obrazloženju rješenja Ministarstva sigurnosti o odbijanju azila, često vrlo opširnim, ističu se izvještaji samo onih međunarodnih organizacija koje pišu „o nenarušenoj bezbjedonosnoj situaciji na Kosovu“.

Svi kojima je odbijen azil, imaju pravo podnošenja tužbe sudu BiH. Odluka suda je konačna. U slučaju da sud potvrdi rješenja o odbijanju azila, petnaest dana nakon pravosnažnosti ove odluke, lice treba da dobrovoljno napusti BiH. Odjel za azil prosljeđuje odluku suda Odjelu za strance Ministarstva sigurnosti, a zatim slijedi deportacija.

Helsinški komitet izražava zabrinutost zbog najavljenog prisilnog i masovanog, povratka lica koja potiču sa Kosova. To bi moglo prouzročiti niz problema, s obzirom na krhku i promjenljivu bezbjedonosnu situaciju u oblasti povratka kao i nerješene imovinsko-pravne odnosa, status povratničkih kuća i poslovnih prostora, te održivost povratka. Potrebno je za svakog pojedinca prethodno utvrditi da li ima potrebe za međunarodnom zaštitom i postupno odlučivati vodeći računa o bezbjedonosnim, ekonomskim i socijalnim prilikama u kojim se sada nalazi Kosovo.

S obzirom na naprijed navedeno, zabrinjava podatak da je Ministarstvo u odnosu na broj podnesenih zahtjeva, u postupcima utvrđivanja opravdanost izjave tražitelja azila o postojanju uslova za odobrenje azila, ili privremenog boravka iz humanitarnih razloga, shodno Zakonu, samo u jednom slučaju pozitivno riješilo zahtjev za azil. Postavlja se pitanje primjene propisa usklađenih sa međunarodnim konvencijama, prije svega načela zabrane

vraćanja – „non refoulement“, koje je država BiH dužna poštivati u skladu sa svojim međunarodnim obavezama.¹

U prvih šest mjeseci prošle godine, Komisija za reviziju odluka o naturalizaciji stranih državljana BiH je utvrdila samo 1600 lica ima novu, CIPS-ovu ličnu kartu, od 5000 osoba koliko ih je steklo državljanstvo BiH naturalizacijom. Ovdje se radi o osobama sa područja bivše Jugoslavije.

Komisija u svom izvještaju iznosi alarmantne podatke. Više od 60% tih lica nema adresu niti pebivalište na području BiH, a nisu upisani u matične knjige rođenih.

Komisija je u prvih 6 mjeseci 2008 godine donijela 20 rješenja o oduzimanju državljanstava naše zemlje. U istom periodu komisija je izuzela od prvostepenih organa 19.182 predmeta, od toga 1.355 je obrađeno.

Od MUP-a FBiH je izuzeto 1.774. predmeta koji su bili predmet revizije. Prilikom preuzimanja spisa uočeno je da se uglavnom radi o zahtjevima za dodjelu državljanstava koji su podnijeti putem diplomatsko-konzularnih predstavništava naše zemlje, koje je rješavao MUPR BiH. Od MUP-a Republike Srpske izuzeto je 108 predmeta.

Komisija je došla do podataka da je Ministarstvu uprave i lokalne samouprave RS-a od 1. januara 2006. godine podnijeto 5.290 zahtjeva za dodjelu državljanstava, od čega se njih 539 odnosi na naturalizaciju. Komisija od ministarstva nije preuzela još 465 predmeta.

Najveće neregularnosti evidentirane su u Ministarstvu vanjskih poslova BiH. Za prvih šest mjeseci 2008. godine Državna komisija je od MVP- a preuzela 5.765 predmeta. Uočeno je da ima znatan broj rješenja koja se vode pod istim djelovodnim brojem, te da je izdavanje rješenja u pojedinim DKP-ima vršeno na način da veliki broj rješenja nosi isti datum. Tako je u nekim DKP-ima u istom danu izdavano po 200 i više rješenja.

Primjera radi, u generalnom konzulatu u Štuttgartu su do 31. Decembra 1993. godine izdavana rješenja o dodjeli državljanstava na osnovu nepostojećih pravnih propisa. Naime, Uredba sa zakonskom snagom o državljanstvu RBiH donijeta je 6 mjeseci nakon što je određenim osobama dodjeljeno državljanstvo.

Tokom 2008. godine Sud BiH je zaprimio ukupno 13 predmeta koji se odnose na naturalizaciju-oduzimanje državljanstva, Odluke o tome još uvijek nisu donesene. Kako se ne radi o predmetima koje zakon tretira hitnim, Vijeće za upravne sporove Suda navedene predmete uzima u rad po hronološkom redosljedu, tj. onako kako su zaprimljeni.

---

¹ Navedeno načelo sadržano je u članu 91. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu objavljenom u „Službeni glasniku“ BiH br. 36/08. Član 91. Zakona „Stranac neće biti ni na koji način, biti protjeran ili vraćen („refoulement“) na granicu teritorije gdje bi mu život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, ili zbog političkog mišljenja, bez obzira da li mu je zvanično odobrena međunarodna zaštita. Zabrana vraćanja ili proterivanja („non refoulement“) odnosi se i na lica za koja postoji osnovana sumnja da bi bila u opasnosti da budu podvrgnuta mučenju ili drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Stranac, takođe, ne može biti protjeran ni vraćen u zemlju u kojoj nije zaštićen od slanja na takvu teritoriju“.

U toku 2007. godine primljeno je ukupno 36 predmeta koji se odnose na sporove oduzimanja državljanstva, od kojih je 11 predmeta riješeno (u 3 predmeta tužba je uvažena, u 3 predmeta postupak je obustavljen, a u 6 predmeta je tužba odbijena).

Federalni sud u Vašingtonu odlučio je da se 5, od ukupno 6 pripadnika tzv. Alžirske grupe, koje su BH vlasti prije više od 6 godine nezakonito izručile SAD-u, oslobode iz zatvora Guantanamo. Polovinom decembra mjeseca 2008. iz Guantanamo su oslobođeni i vraćeni u BiH u Sarajevo Mustafa Ait Idir, Mohamed Nechle i Hadj Boudelaa.

Za dvojicu članova alžirske grupe, Saber Lahmara i Boumediene Lakhdara, koje je oslobodio američki sud, ali se još nalaze u Guantanamo, prema izjavi ministra sigurnosti BiH Tarika Sadovića.,, skoro da ne postoje zakonske osnove za njihovo prihvatanje u BiH“ jer sada imaju status stranaca. Otvorena je opcija da budu prebačeni u treću zemlju koja bi, eventualno, izrazila spremnost da ih primi, u okviru plana nove američke administracije da zatvori logor u Kubi. Vlasti BiH uporno odbijaju da prihvate obavezu da poštuju prava svakog građanina koji boravi u zemlji, a ne samo državljanina BiH.

Podsjećamo, Hadj Boudelaa, Boumediene Lakhdar, Mohamed Nechle i Saber Lahmar iz tzv. „alžirske grupe“ obratili su se Domu za ljudska prava radi zaštite ljudskih prava i istovremeno zatražili i donošenje privremene mjere. Dom za ljudska prava je 17. 1. 2002. donio Naredbu za privremenu mjeru i organizaciju postupka, između ostalog ,, naređuje tuženoj strani, Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, da preduzme sve potrebne mjere da spriječi da se ovi podnosioci prijava izvedu iz BiH upotrebom sile. Ova naredba Doma dostavljena je svim nadležnim domaćim organima, te relevantnim međunarodnim organizacijama i agencijama. Uprkos ovoj jasnoj naredbi, vlasti su 18. januara, predale navedene osobe predstavnicima vlasti SAD. Napominjemo da je u cjelosti ignorisano i rješenje Vrhovnog suda FBiH od 17. januara 2002. godine o ukidanju pritvora šestorici okrivljenih, te naredba da se ,, isti imaju odmah pustiti na slobodu“.

HKBiH kao i brojne međunarodne instance, uključujući tijela Evropskog parlamenta i Vijeća Evrope, konstatovala su kako je čin izručivanja Alžirske grupe, predstavljao grubo kršenje ljudskih prava i sloboda. Bosna i Hercegovina je povrijedila međunarodne konvencije ne čije se poštivanje obavezala, uključujući Opštu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i slobodama i konvenciju o smanjanju broja lica bez državljanstva. Najgrublje povrede koje su tom prilikom učinjene su samovoljno i protupravno oduzimanje državljanstva i izručenje državi u kojoj postoji smrtna kazna i opasnost od primjene torture i drugih nehumanih i ponižavajućih postupanja. Vlasti Bosne i Hercegovine nisu učinile ništa kako bi izdejstvovala oslobađanje i vraćanje ovih lica u zemlju.

Tokom 2008. godine HKBiH je reagovao putem saopštenja, izjava pisanim i elektronskim medijima, izražavajući svoju zabrinutost što se proces oduzimanja državljanstava nastavlja na način da se i dalje ne vodi računa o međunarodnom pravu i standardima u oblasti ljudskih prava.

Imada Al-Husin, zvani Abu Hamza – se obratio HKBiH i zatražio zaštitu prava u trenutku kada mu je bilo oduzeto BH državljanstvo u procesu revizije naturaliziranih državljanina. Vlasti BiH su utvrdile da on predstavlja „prijetnju nacionalnoj sigurnosti“. Nakon što je iscrpio sve pravne lijekove uključujući traženje azila, podnio je apelaciju Ustavnom sudu BiH. Nakon

njegovog obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, 29. januara Sud je donio odluku o privremenoj zabrani izгона Imada el-Husina.

Ustavni sud BiH, rješavajući apelaciju Imada Al Husina, djelimično je usvojio apelaciju. Ističemo da su HK BiH i Međunarodna klinika za ljudska prava Allard K. Lowenstein, Pravni fakultet Yale, kao prijatelji suda u korist Imada Al Husina, dostavili Stručno mišljenje o oduzimanju državljanstva.

Usljedilo je dana 6. oktobra 2008. godine njegovo smještanje pod nadzor u Imigracioni prihvatni centar, u kome se i dalje nalazi.

I u ovom slučaju HKBiH se uključio i pratio postupke pred nadležnim službama i Sudom BiH zahtjevajući poštivanje standarda iz oblasti ljudskih prava garantovanih međunarodnim konvencijama. Tako saopštenjem za javnost od 17.10.2008. zajedno sa Amnesty International i Human Rights Watch su pozvane vlasti da ne deportuju Imada Al Husina navodeći da se u slučaju deportacije, on suočava sa ozbiljnim rizikom da postane predmetom torture i lošeg postupanja, te da bi trebao biti odmah oslobođen iz imigracionog centra.

Okoliš i održivi razvoj

Prava iz takozvane „treće generacije“, koja obuhvataju pravo na zdrav okoliš i održivi razvoj, dugo su bila u drugom planu. Razlog je brojnim i grubim kršenjima političkih, građanskih, socijalnih, ekonomskih, kulturnih prava, što je zasjenjivalo ljudska prava treće generacije.

Bosna i Hercegovina je u julu ratifikovala Arhusku konvenciju koja reguliše pravo na informacije u oblasti okoliša, kao i pravo građana i njihovih organizacija da utiču na odluke koje mogu imati uticaja na okoliš i održivi razvoj. No, Arhuska konvencija još uvijek nije adekvatno implementirana, a ostalo je da se ratifikuju i drugi relevantni međunarodni instrumenti iz ove oblasti.

Svu ozbiljnost poštovanja ljudskih prava u ovoj oblasti ilustruje činjenica da su presude Suda za ljudska prava u Strazburu kršenje ovih prava okvalifikovale kao kršenja prava na život, ali i prava na dom i privatnost.

U BiH ne postoji krovni zakon koji bi regulisao ovu oblast što je uzrok nepostojanju toliko potrebne Agencije za okoliš na nivou cijele zemlje. Ova Agencija bi, između ostalog, trebala biti garant stručnog i nezavisnog monitoringa u domenu okoliša, kao prvog koraka u poštovanju propisa koji se odnose na okoliš. Za sada, postoje samo entitetski zakoni koji regulišu neka područja, što je nedovoljno sa stajališta preuzimanja evropskih kriterija.

Osnovni problem leži u činjenici da se odluke koje utiču na stanje okoliša donose često bez odgovarajućeg učešća eksperata, daleko od očiju javnosti i bez mogućnosti da građani budu uključeni u proces odlučivanja. Oblasti građevinarstva i energetike, koje se najčešće dotiču pitanja okliša i održivog razvoja, predstavljaju subjekte koji raspolažu enormnim finansijskim sredstvima a time, implicite, i velikim uticajem na donosiocce odluka. Ponekad se javne rasprave o investicionim projektima, o izmjenama regulacionih planova, što je zakonska obaveza vlasti, obave formalno uz ignoriranje mišljenja stručnjaka i građana.

Ograničen ili nepostojeći uticaj građana na okolišnu politiku direktno je kršenje ljudskih prava.

U sadašnjim okolnostima, alarmantno je stanje oko izgradnje cestovnog koridora 5 C čime su ugroženi i nacionalni parkovi Prenj i Čvrstica.

Na osnovu analize stanja ljudskih prava za 2008. godinu, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH upućuje nadležnim vlastima sljedeće

P R E P O R U K E

1. Vijeću ministara BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH da pristupe izmjenama Ustava zemlje kako bi se on uskladio sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i slobodama i kako bi se otklonile diskriminatorne odredbe koje Ustav BiH sadrži. Bilo bi neophodno da ista tijela preduzmu potrebne radnje kako bi BiH dobila zakon o sprječavanju diskriminacije koji bi odgovarao evropskim normama i koji bi uključio Direktive EU o zabrani diskriminacije.
2. Vijeću ministara i Parlamentarnoj skupštini BiH, kao i vladama i parlamentima entiteta da pruže podršku instituciji Ombudsmana BiH kao nezavisnoj instituciji koja će ispunjavati takozvane Pariške kriterije² koji se odnose na nacionalne institucije u oblasti ljudskih prava.
3. Vijeću ministara i Parlamentarnoj skupštini BiH da što prije ratifikuju Konvenciju o pravima lica sa onesposobljenjem i Opcioni protokol uz Konvenciju o zabrani torture.
4. Premijeru Federacije BiH, Nedžadu Brankoviću, da provede u djelo odluke Ustavnog suda Federacije BiH koje se odnose na Zakon o pravima boraca i članova njihovih porodica i Zakon o državnoj službi u Federaciji BiH.
5. Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice da donese konkretne mjere i dinamiku njihovog provođenja kako bi omogućio povratak svim licima koje to žele, i kako bi se ispoštovalo pravo na slobodan izbor mjesta stanovanja.
6. Vlastima na svim nivoima, a posebno policiji, pravosuđu i državnoj administraciji, da obezbjede sigurno okruženje aktivistima koji prate stanje ljudskih prava i rade na njegovom poboljšanju.

---

² Kriteriji koji, između ostalog definišu nacionalne institucije kao kompetentne i odgovorne, sa naglaskom na njihovom nezavisnom karakteru.